

I. Sosyal Psikoloji Kongresi

Türkiye'deki Ahlaki Temeller ve Politik İdeoloji: Bir Kümeleme Analizi Çalışması

Onurcan Yılmaz^{a*}, Emre Erdoğan^b, S. Adil Sarıbay^c

^aDoğuş Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

^bİstanbul Bilgi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

^cBoğaziçi Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

Öz

Ahlaki Temeller Kuramı (Haidt, 2007) son yıllarda ahlak psikolojisi alanında paradigmatik bir değişiklik yaparak daha önceleri muhakemeye dayalı olduğu düşünülen ahlaki yargıların sezgilerimize dayalı olduğunu ve her bir ahlaki boyutun da evrimsel bir adaptasyona karşılık geldiğini söylemektedir. Kurama göre ahlak en az beş alt dala ayrılmaktadır. İlk boyut zarar/bakım boyutuna karşılık gelmektedir ve zayıfları koruma ve kollama sezgisi olarak tanımlanmaktadır. Adalet/hilekarlık boyutu, grup içerisinde yaşayan insanların ve diğer primatların grup içi ahengi bozan kaytarıcıları tespit etmek işlevi dolayısıyla evrimleştiği düşünülen bir ahlaki boyuttur ve adalete dair hassasiyetle tanımlanmaktadır. Son üç boyut ise gruba bağlanmakla ilgili olan ahlak ilkelerine karşılık gelmektedir ve iç gruba karşı sadakat (sadakət), otoriteye destek (otorite), ve namusa ve ruhani temizliğe dair hassasiyete (kutsallık) karşılık gelmektedir. Ahlaki Temeller Ölçeği'nin Türkçe versiyonuna uygulanan analizler, genel literatürle uyumlu bir şekilde beş faktörlü modelin verilere çok iyi uyum göstermesi de kullanılabilir olduklarını (Yılmaz ve ark., 2016a) ve ayrıca bu boyutların Türkiye'de politik yönelimin bir yordayıcısı olduğunu göstermiştir (Yılmaz ve ark., 2016b). Bu çalışmada 750 kişilik bir öğrenci örnekleme ile bu ölçeğe tekrar DFA uygulanmış ve önceki bulgular replike edilmiştir. Daha sonra Türkiye'deki politik ideolojilerin ahlaki yargılar açısından kaçta ayrıldığı anlamak adına Kümeleme Analizi kullanılarak politik ideolojiler incelenmiştir. Ortaya çıkan ikili kümeden birinci küme zarar ve adalete yüksek önem verirken ("sol-kanat"), diğer küme beş boyuta birden eşit önem vermekte ve "muhafazakâr" kategorisine karşılık gelmektedir. Daha sonra bu kümelerin, etnik kimlik, cinsiyet, politik ve dini yönelim gibi özelliklerinin dağılımları incelenmiştir. Bulgular Amerikan literatürüyle tutarlıdır ancak Amerika'da ikili bir politik sistem olmasına rağmen Türkiye'de en az dördü bir sistem olduğu düşünülmektedir (bkz. Küçüker, 2007). Dolayısıyla Haidt, Graham ve Joseph'in (2009) çalışmaları takip edilerek dört ayrı küme elde etmek amacıyla algoritma yeniden çalıştırılmıştır. Sonuçlar katılımcıların %25'inin dahil olduğu birinci kümenin ön plana çıktığı alt ölçeklerin zarar ve adalet olduğunu göstermektedir; kümeye daha önceki analiz takip edilerek "sol-kanat" kümesi adı verilmiştir. İkinci küme, %19'luk bir kitleden oluşmaktadır ve zarar ve adalet ortalamaları yine yüksektir. Bu kümeyi sol-kanat kümesinden ayırt eden en önemli farklar sadakat, otorite ve kutsallık ortalamalarının daha yüksek olmasıdır ve bu küme mensuplarının "ortanın solu" olduğu söylenebilir. Üçüncü kümede de zarar ve adalet alt ölçeklerinin yanı sıra sadakat, otorite ve kutsallık ölçek ortalamalarının da yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcıların %27'sinin yer aldığı bu küme de "Muhafazakarlar" kümesi ismi verilmiştir. Katılımcıların %28'ini kapsayan "İlımlı Muhafazakarlar" kümesi ise, üçüncü küme kadar olmasa da her beş alt ölçekte yüksek değerlere sahiptir. Bulgular literatür etrafında tartışılacak ve politik parti seçiminden diğer demografik özelliklere kadar her bir küme detaylı bir şekilde incelenecektir.

© 2016 Bu tam metin, 17-18-19 Kasım 2016 tarihlerinde, Başkent Üniversitesi, Psikoloji Bölümü evsahipliğinde düzenlenen I. Sosyal Psikoloji Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahlaki Temeller Kuramı, Politik Psikoloji, Türkiye Politik Sistemi

* *Yazışma Adresi:* Doğuş Üniversitesi, Acıbadem, Kadıköy, 34722 İstanbul
e-posta: oyilmaz@dogus.edu.tr

Türkiye’deki Ahlaki Temeller ve Politik İdeoloji: Bir Kümeleme Analizi Çalışması

Ahlaki yargıların nasıl bir süreç sonucunda oluştuğu ve nasıl bir yapıya sahip olduğu psikoloji içerisinde son 50 yıldır en çok çalışılan konuların başında gelmektedir (Darley ve Shultz, 1990; Haidt, Koller ve Dias, 1993; Kohlberg, 1969; Piaget, 1965; Shweder, Much, Mahapatra ve Park, 1997). Ahlaki Temeller Kuramı (*Moral Foundations Theory*; Graham, Haidt ve Nosek, 2009; Graham ve ark., 2013; Haidt ve Joseph, 2004; Haidt, 2007: ATK) son yıllarda ahlak psikolojisi alanında paradigmatik bir değişiklik yaparak daha önceleri muhakemeye dayalı olduğu düşünülen (bkz. Kohlberg, 1969) ahlaki yargıların sezgilerimize dayalı olduğunu söylemekte ve her bir ahlaki boyutun da evrimsel bir adaptasyona karşılık geldiğini iddia etmektedir. ATK’ya göre Kohlberg’in başını çektiği daha önceki ahlak tanımlamaları Batıcı ve bireyselci kültürel bir önyargı içermekte ancak zarar ve adalet dışında da ahlak ilkelerinin olduğuna vurgu yapmaktadır. Henrich, Heine ve Norenzayan’ın (2010) analizlerine göre psikoloji çalışmalarında çoğunlukla kullanılan Batılı örneklemeler aslında dünyada sadece küçük bir azınlığı oluşturmaktadır. ATK ise dünyanın çoğunluğunu oluşturan kesimin Batı’da yaşayan insanlardan daha geniş bir ahlaki tanımlamaya sahip olduğunu iddia etmekte ve bunu da empirik olarak gösterme yoluna gitmektedir.

Bu kurama göre ahlak en az beş boyuttan oluşmaktadır. İlk boyut olan zarar/bakım, zayıfları koruma ve kollama sezgisi olarak tanımlanmaktadır. İkinci boyut olan adalet/hilekarlık boyutunun grup içerisinde yaşayan insanların grup içi ahengi bozan kaytarıcıları tespit etmek işlevi dolayısıyla evrimleştiği düşünülmekte ve adalete dair hassasiyetle tanımlanmaktadır. Son üç boyut ise gruba bağlanmakla ilgili ahlak ilkelerini vurgulamakta ve iç gruba karşı sadakat (sadakat), otoriteye destek/hiyerarşik toplumsal düzen isteği (otorite), ve namusa ve ruhani temizliğe dair hassasiyete (kutsallık) karşılık gelmektedir. Amerika’daki liberaller (çoğunlukla Demokrat parti seçmenleri) ahlakı tanımlarken zarar ve adalet boyutlarına ağırlık verirken, muhafazakarlar (çoğunlukla Cumhuriyetçi parti seçmenleri) 5 boyuta birden görece eşit önem vermektedirler. Graham ve arkadaşları (2009) zarar ve adaletin kişilerin haklarıyla ilgili olan Bireyselleştirici temelleri oluşturduğunu, diğer üç ahlak ilkesinin ise grubun bağlılığını güçlendiren ve grup içindeki bencilliği bastırma görevi gören Bağlanım temellerini oluşturduğunu söylemektedir.

Bu çoklu yapıdaki ahlaki sezgilerin evrimsel bir altyapısı olduğu gibi evrensel olduğu varsayımı da vardır. Graham ve arkadaşları (2011) 5 faktörlü modelin kültürlerarası geçerliliğinin olup olmadığını anlamak adına Ahlaki Temeller Ölçeği (ATÖ) aracılığıyla İngilizce olarak dünyanın çeşitli yerlerinden toplanan verilere Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapmıştır. Çıkan sonuçlar 5 faktörlü modelin Bireyselleştirici / Bağlanım’dan oluşan 2 faktörlü modelden ve Shweder ve arkadaşlarının (1997) ortaya koyduğu otonomi (zarar ve adalet), topluluk (sadakat ve otorite) ve ilahilik’den (kutsallık) oluşan 3 faktörlü modelden daha iyi uyum değerlerine sahip olduğunu göstermiştir.

Bağımsız standardizasyon çalışmalarında da, örneğin, Kore, İtalya, Almanya, Yeni Zelanda ve İsveç'te (bkz. Graham ve ark., 2013, ayrıca bkz. Yılmaz, Harma, Bahçekapılı ve Cesur, 2016a) yine 5 faktörlü modelin geleneksel uyum kriterlerinin altında olsa da diğer modellere göre daha iyi uyum gösterdiği bulunmuştur. Türkiye'de de Yılmaz, Harma, Bahçekapılı ve Cesur (2016a) Ahlaki Temeller Ölçeği'nin (ATÖ) Türkçe versiyonuna DFA uygulamış ve genel literatürle uyumlu bir şekilde beş faktörlü modelin verilere çok iyi uyum göstermese de kullanılabilir olduklarını bulmuşlardır. Ayrıca Yılmaz, Sarıbay, Bahçekapılı ve Harma (2016b) bu boyutların Türkiye'de politik yönelimin bir yordayıcısı olduğunu göstermiştir. Sözü geçen her iki çalışmada da sağ-kanat politik yönelim adalete dair hassasiyetle anlamlı bir negatif ilişki gösterirken, Bağlanım ahlak ilkeleri anlamlı bir pozitif ilişki göstermektedir. Batı literatüründe ise Bağlanımla sağ-kanat politik yönelim arasında anlamlı ilişki varken, adalete dair hassasiyete sağ ve sol kanat da eşit derecede önem vermektedirler. Dolayısıyla Türkiye'de politik yönelim ve ahlaki temellerin adalet boyutuna dair olan bulgular literatüre tutarsızlık oluşturmaktadır. Bunun dışında, ahlaki yargıların oldukça karmaşık olması dolayısıyla ATÖ'deki düşük uyum değerleri genel literatürde kabul edilmektedir. Ancak yine de biz bu çalışmada da 750 kişilik bir öğrenci örneklemini kullanarak bu ölçeğe tekrar DFA uyguladık ve önceki bulguları replike ettik. Bunun dışında politik yönelim ve ahlaki temeller ilişkisini bu örnekleimde tekrar inceledik. Daha sonra asıl olarak Türkiye'deki politik ideolojilerin ahlaki yargılar açısından kaçaya ayrıldığını anlamak adına Kümeleme Analizi (*Cluster Analysis*) kullanarak Türkiye'deki politik ideolojileri ahlaki yönelimlerine göre ayırtmaya çalıştık

Yöntem

Katılımcılar

Araştırmaya toplam 750 Boğaziçi Üniversitesi lisans öğrencisi katılmıştır ($Ort_{yaş} = 20.63$, $S = 2.13$, 452 Kadın, 256 Erkek, 2 diğer, 20 cevapsız). Katılımcılar üniversitenin çeşitli bölümlerinde okuyan ve Psikoloji Giriş dersi alan 1. sınıf öğrencilerinden oluşmuştur ve araştırmaya katılımları karşılığında Psikolojiye Giriş derslerinden ekstra bir kredi almaya hak kazanmışlardır.

Veri Toplama Araçları

Graham ve arkadaşları (2011) tarafından geliştirilen Ahlaki Temeller Ölçeği Türkçe'ye Yılmaz ve arkadaşları (2016a) tarafından çevrilmiştir. Ölçeğin Türkçe versiyonu orijinalinde olduğu gibi kötü uyum değerleri göstermektedir ($\chi^2(390) = 3372.87$, $CFI = .78$, $RMSEA = .06$, (90% CI [.05-.07]), $SRMR = .08$). Ölçek 30 maddeden oluşan 6'lı Likert tipi bir ölçektir ve katılımcıların 5 farklı ahlaki boyutu (Cronbach alfa katsayısı Zarar: 0.065; Adalet: 0.63; Sadakat: 0.73; Otorite: 0.80; Kutsallık: 0.81) ne kadar benimsediklerini ölçmektedir ve 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcılar ahlaki yargıda bulunmada neleri ahlak olarak tanımladıklarını derecelendirmektedirler ("Birisinin otoriteye saygısızlık

edip etmediği”). İkinci bölümde ise katılımcılar verilen ahlaki yargılarla ne kadar uyum gösterdiklerini derecelendirmektedirler (“Bence fakir çocuklar miras olarak hiçbir şey alamazken zengin çocukların miras olarak çok para almaları ahlaki olarak yanlıştır”). Her boyut için 6 maddenin (3 madde birinci, 3 madde ikinci bölümden) ortalaması alınarak her boyut için bir skor oluşturulmaktadır.

Ayrıca katılımcıların 1’den (sol) 7’ye (sağ) politik yönelim sorusunu da içeren bir demografik form verilmiştir. Bu formda ayrıca katılımcıların dini yönelimlerini ölçmek adına 1’den (hiç dindar değilim) 7’ye (oldukça dindarım) tek maddelik bir soru sorulmuştur.

İşlem

2015 Bahar Döneminin başında Psikoloji Giriş dersi alan çeşitli bölümlerden 1. sınıf öğrencileri online bir bateriye katılmalarına dair bir davet e-maili aldılar. Öğrencilere bu bateriyi doldurmaları için 2 hafta verildi ve herkese kendi hızında bateriyi doldurmasına izin verildi, ancak birden fazla seansta ankete girmelerine izin verilmedi. Dolayısıyla her bateri tek seferde dolduruldu. Tüm bateriyi doldurmak yaklaşık 40-50 dakika arası sürdü. Biz bu araştırmada bateride sorulan sorulardan sadece demografik değişkenleri ve ATÖ’yü beraberce analiz edeceğiz.

Bulgular ve Tartışma

Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları (DFA)

Graham ve arkadaşları (2011) tarafından geliştirilen ATK’nın Türkiye bağlamında da geçerli olup olmadığını öğrenmek amacıyla bir dizi analiz yaptık. Bu analizlerden birincisi, gözlemlenen değişkenler ve bu değişkenlerden elde edilen endeks ve benzeri göstergeler arasında öngörülen ilişkilerin geçerli olup olmadığını öğrenmek amacıyla yapılan DFA analiziydi. ATÖ’nün bizim kullandığımız çevirisine daha önceden DFA yapıldığından (Yılmaz ve ark., 2016a) biz tekrar ayrıntılı bir analiz yapmadık. Bunun yerine en sık kullanılan uyum değerlerinden RMSEA’yı referans değeri kullandık. Daha önce yapılan standardizasyon çalışmasında (Yılmaz ve ark., 2016a) olduğu gibi Graham ve arkadaşlarının (2011) geliştirmiş olduğu şema, elimizdeki veri setinde de anlamlılık taşımaktadır. Geliştirdiğimiz modelin geçerliliğini gösteren RMSEA katsayısı (0.095) tavsiye edilen 0.06 değerinin üzerinde olsa da, elimizdeki veri setinin temsiliyet açısından kısıtlı olduğunu göz önünde tuttuğumuzda modelin geçerli olduğunu söylememiz mümkündür. Ölçeğin geçerlilik katsayıları orjinaline yakındır (Cronbach alfa katsayısı Zarar: 0.65; Adalet: 0.63; Sadakat: 0.73; Otorite: 0.80; Kutsallık: 0.81; Bireyselleştirici: 0.78; Bağlanım: 0.91). Her bir alt ölçeğin tatmin edici bir iç tutarlılığa sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Politik / Dini Yönelim ve Ahlaki Temeller

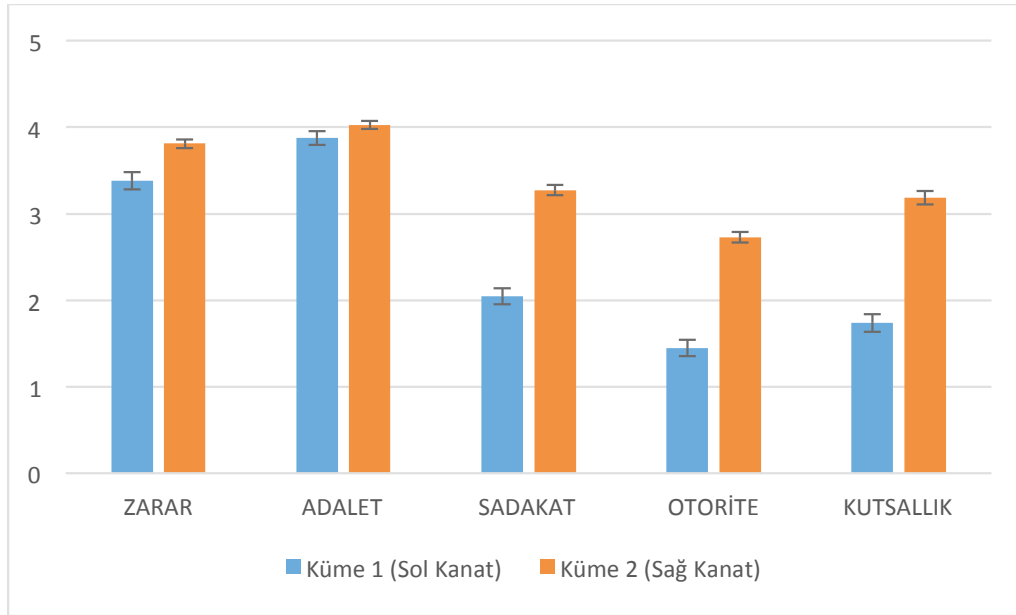
Sağ-kanat politik yönelimle Adalet anlamlı negatif ilişki gösterirken ($r = -.120, p = .001$), Sadakat ($r = .329, p < .001$), Otorite ($r = .483, p < .001$) ve Kutsallık ($r = .514, p = .001$) anlamlı pozitif ilişki göstermektedir. Ancak Zarar boyutuyla anlamlı ilişki bulunmamıştır ($r = -.011, p = .761$). Ölçek iki boyutlu olarak değerlendirildiğinde ise Bireyselleştirici boyutla anlamlı ilişki bulunmazken ($r = -.062, p = .101$), Bağlanım boyutuyla anlamlı pozitif ilişki bulunmuştur ($r = .503, p < .001$). Dini yönelimin ise Zararla anlamlı pozitif ilişkisi varken ($r = .171, p < .001$), Adaletle ilişkili çıkmamıştır ($r = .043, p = .248$). Ancak sağ-kanat politik yönelimde olduğu gibi dini yönelim de tüm Bağlanım ilkeleriyle anlamlı pozitif ilişki göstermektedir (Sadakat $r = .433, p < .001$; Otorite $r = .522, p < .001$; Kutsallık $r = .644, p < .001$). Politik yönelimin tersine dini yönelim hem Bireyselleştirici ($r = .124, p = .001$) hem de Bağlanım ($r = .608, p < .001$) ilkeleriyle anlamlı pozitif ilişki göstermektedir. Hem politik hem de dini yönelim Bağlanım ilkeleriyle anlamlı ilişki gösterdiğinden hangi değişkenin daha çok varyans açıkladığını anlamak adına Bağlanım ilkelerinin yordanan, politik ve dini yönelimin yordayıcı olduğu lineer regresyon analizi uygulanmıştır. Çıkan sonuçlar hem politik ($\beta = .228, p < .001$) hem de dini yönelimin ($\beta = .482, p < .001$) Bağlanım ilkeleri üzerinde anlamlı yordayıcılık etkisi gösterdiğini söylemektedir. Ancak etkinin çoğunluğu dini yönelimden kaynaklanmaktadır ve iki değişken beraberce %41’lik bir varyans açıklamaktadır, $F_{2,699} = 242.79, p < .001$.

Kümeleme Çalışması

Çalışmaya katılanların sahip oldukları ahlaki temeller açısından görece homojen bir kümelenmeye gidip gitmediklerini anlamak amacıyla bir dizi Kümeleme Analizi yapılmıştır. Kümeleme Analizi, vakaları belirli değişkenlere verdikleri yanıtlardan yola çıkarak görece türdeş kümelerde toplamayı amaçlayan bir analiz biçimidir. İlk önce SPSS 20.0 yazılımının İki Aşamalı Kümeleme algoritması kullanılmış ve üretilecek küme sayısına herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir.

Analiz sonucunda biri 408 (%55.2), diğeri 331 (%44.8) katılımcı içeren iki küme elde edilmiştir. Her iki kümenin alt ölçeklerdeki ortalaması Şekil 1’de görülebilir.

Her iki grubun alt ölçeklerdeki ortalamaları standart hatalarıyla birlikte Şekil 1’de sergilenmektedir. Analizlerimize göre, araştırma çalışmasına katılanların %55’inden oluşan KÜME 1, Zarar ve Adalet alt ölçeklerinde görece olarak yüksek, diğer üç ölçekte görece olarak düşük bir ortalamaya sahiptir. Dolayısıyla bu kümenin daha önce tartıştığımız tipolojiler arasında “Sol-kanat” olarak tanımlanan kategoriye daha yakın olduğunu söyleyebiliriz.

Şekil 1. İki Kümeli Model

Katılanların %45'inin dahil olduğu ikinci kümeye hemen hemen bütün alt ölçeklerde görece yüksek ortalamalara sahiptir. Haidt'ın da (2007) belirttiği üzere ATK'nın her alt ölçeğine neredeyse eşit bir önem vermek sağ-kanadın ortak özelliğidir. Bu nedenle bu kümenin sağ-kanat katılımcılardan oluştuğunu söyleyebiliriz. Kümelerin cinsiyet, etnik kimlik, dindarlık ve siyasal görüş gibi demografik değişkenlere göre dağılımı ise Tablo 1'de görülebilir.

Sol-kanat ve Sağ-kanat kümeleri arasında cinsiyet dağılımı bakımından anlamlı bir fark yoktur, her iki kümede de yaklaşık %60 oranında kadın bulunmaktadır.

Öte yandan, katılımcıların kendi etnik kimlik tanımlamaları açısından bakıldığında, her iki grupta baskın kimliğin Türklük olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, Sol-kanat kümesine dahil ettiğimiz katılımcılar arasında kendi kimliğini Kürt olarak tanımlayanların oranı %8, Sağ-kanat kümede %5'tir. Ancak bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Katılımcıların dini inanç düzeyleri söz konusu olduğunda Sol-kanat ve Sağ-kanat kümeleri arasında kayda değer bir fark görülmektedir. Sol-kanat kümesinde "hiç dindar olmayanların" oranı %60 iken bu oran diğer kümede %18'tir. Buna karşılık Sağ-kanat kümesinde kendisini "çok dindar" olarak tanımlayanların oranı, diğer kümedekilerin dört katına yakındır (%31'e karşılık %8). Bu önemli fark, ATK yaklaşımının bireylerin kendi dindarlıklarına dair değerlendirmeleriyle örtüştüğünü göstermektedir. Anketimizde kullandığımız 7 puanlık dindarlık derecesi değerlendirmesinin ATK alt ölçeklerinden

Sadakat, Otorite ve Kutsallık ile arasında ortalamannın üzerinde bir korelasyon içerisinde olması da, ATK alt ölçeklerinin geçerliliğini doğrulayan bir bulgu olarak yorumlanabilir.

Tablo 1. İki Kümeli Modelin Demografik Değişkenlerle İlişkisi

Değişken	Kategori	Küme 1 Sol-kanat	Küme 2 Sağ-kanat
Cinsiyet	Kadın	%64.0	%60.6
	Erkek	%36.02	%39.36
Etnik Kimlik	Türk	%80.25	%86.60
	Kürt	%8.02	%4.96
	Arap	%2.16	%1.99
	Kafkas/Çerkez	%2.78	%2.98
Dindarlık Derecesi	Hiç Dindar Değil	%60.92	%18.07
	Orta	%30.77	%50.50
	Çok Dindar	%8.31	%31.44
Dini İnanç Sistemi	Ateistim	%18.21	%3.96
	Deistim	%25.31	%10.15
	Müslümanım	%38.89	%83.17
	Agnostiğim	%8.95	%1.73
	Diğer	%17.59	%2.72
Parti	AK Parti	%1.84	%10.33
	CHP	%19.63	%18.89
	HDP	%19.63	%3.53
	MHP	%2.15	%6.80
	Kendimi ait hissettiğim bir parti yok	%49.08	%50.13
	Diğer	%7.67	%10.33
Siyasal Görüş	(1 Sol, 7 Sağ)	2.81	3.78
Siyasal Kimlik	Anarşist	%2.45	%0.75
	Apolitik	%8.90	%6.47
	İslamcı	%2.15	%9.45
	Kemalist	%7.36	%11.69
	Liberal	%8.28	%5.47
	Merkez sağ	%0.00	%2.49
	Muhafazakar Demokrat	%1.84	%4.73
	Sosyal Demokrat	%13.50	%7.46
	Sosyalist	%11.04	%4.23
	Ülkücü	%0.92	%1.99
	Kendimi ait hissettiğim bir ideoloji yok	%39.57	%39.80
	Diğer	4.0%	5.5%

Keza, bireylerin sahip olduklarını belirttikleri inanç sistemleri konusunda iki grup arasında anlamlı bir fark görülmektedir ($\chi^2 = 159.69$, $sd = 7$ ve $p < 0.01$). Sağ-kanat kümesinde “Müslümanım” yanıtı verenlerin oranı %83 iken, Sol-kanat kümesinde bu oran %38’dir. Buna karşılık Sol-kanat kümesindeki katılımcılar arasında Ateistlik (%18) ve Deizm (%25) diğer kümeye kıyasla çok daha fazladır.

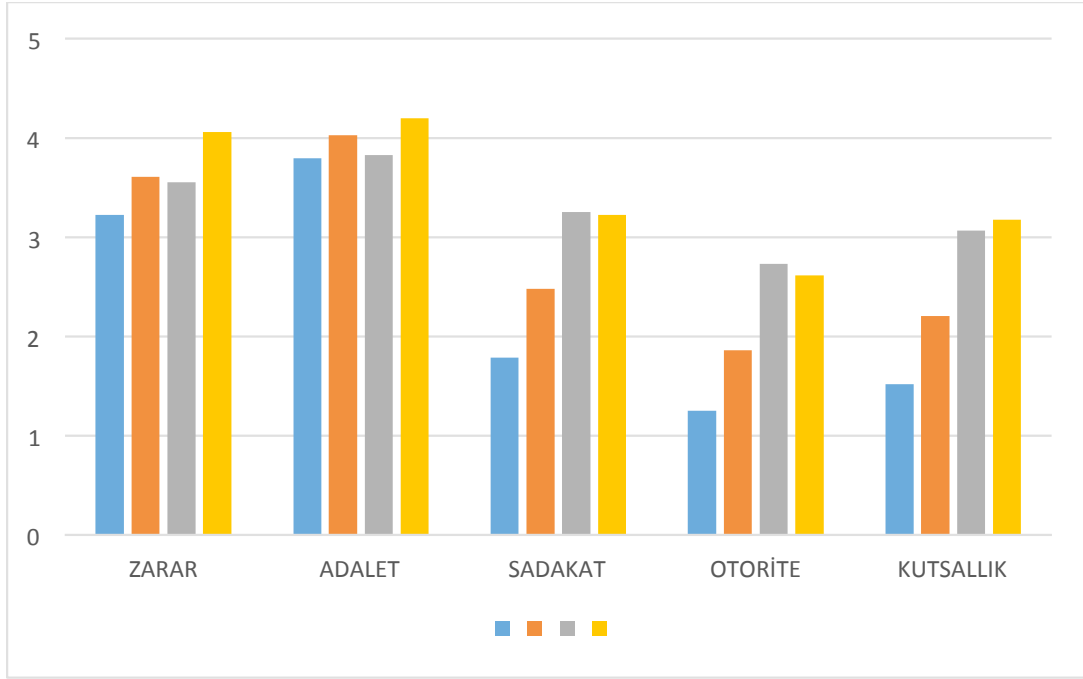
Bireylerin siyasal tercihlerine baktığımızda “kendini herhangi bir partiye yakın hissetmeyenlerin” ve CHP taraftarlarının oranının her iki kümede hemen hemen eşit olduğu görüyoruz. Bununla birlikte Sol-kanat kümesinde HDP’lilerin (%19’a karşılık %3.5), Sağ-kanat kümesinde AKP’lilerin (%10.3’e karşı %1.8) daha yoğun olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla ATK yaklaşımının bireylerin siyasal parti tercihleriyle ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

Bireylerin sağ-sol ölçeğinde kendilerini konumlandırımlarıyla, hangi kümeye dâhil oldukları arasında da anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Beklenebileceği üzere Sol-kanat kümesine dâhil olan katılımcılar ortanın solunda (2.81), Sağ-kanat kümesindekiler ise ortaya yakın (3.87) konumlanmaktadır ve bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0.01$). 1-7 arasında değişen Sol-Sağ ölçeği ATÖ alt ölçeklerinden Adalet, Sadakat, Otorite ve Kutsallık ile istatistiksel anlamlılık taşıyan ilişkilere sahiptir. Aradaki ilişkinin nedensel yönü tartışmalı olsa da; bu ilişkiler ve kümeler arası anlamlı farklar ATK çerçevesinin geçerliliğini desteklemektedir.

Siyasal parti tercihlerine paralel olarak, kümeler arasında kendi siyasal kimliklerini tanımlama açısından da fark bulunmaktadır. Sol-kanat kümesinde “sosyalist”, “sosyal demokrat” ve “liberal” tanımlamaları daha yüksek sıklıkta belirtilmişken, Sağ-kanat kümesinde “İslamcı” ve “Kemalist” tanımlamalarının daha fazla olduğunu görmekteyiz. Bu farklar, ATK çerçevesinin bireylerin kendi ideolojik tanımlamalarıyla ilişkili olduğunu göstermektedir.

Dört Kümeli Analiz

Kullandığımız İki Aşamalı Kümeleme algoritmasının müdahale edilmemiş çıktısının 2 ayrı küme olduğunu belirtmiş ve yukarıda bu kümelerin belli başlı özelliklerini göstermiştik. Haidt ve arkadaşlarının daha önceki çalışmalarını takip ederek, Türkiye’deki baskın politik ortamı daha iyi temsil edeceğini düşündüğümüz 4 ayrı küme elde etmek amacıyla algoritmayı yeniden çalıştırdığımızda Şekil 2’deki gibi bir dağılım ortaya çıkmıştır.

Şekil 2. Dört Kümeli Model

Katılımcıların %25'inin dâhil olduğu birinci kümenin ön plana çıktığı alt ölçekler Zarar ve Adalet'tir. Bu kümeye daha önceki analizimizi takip ederek Sol-kanat kümesi adını verebiliriz. İkinci kümemiz %19'luk bir kitleden oluşmaktadır ve Zarar ve Adalet ortalamalarının yüksek olduğunu görmekteyiz. Bu kümeyi Sol-kanat kümesinden ayırt eden en önemli farklar Sadakat, Otorite ve Kutsallık ortalamalarının daha yüksek olmasıdır. Dolayısıyla bu küme mensuplarının "Ortanın solu" olduğunu söyleyebiliriz. Katılımcıların %28'ini kapsayan üçüncü kümenin ise ikinci küme kadar olmasa da Bireyselleştirici ilkelerde ve özellikle Bağlanım ilkelerinde yüksek değerlere sahip oldukları görülmektedir. Bu nedenle bu gruba da "İlımlı Muhafazakarlar" adı verebiliriz. Dördüncü ve son kümede de Zarar ve Adalet alt ölçeklerinin yanı sıra Sadakat, Otorite ve Kutsallık ölçek ortalamalarının da yüksek olduğunu görmekteyiz. Katılımcıların %27'sinin yer aldığı bu kümeye de Muhafazakarlar kümesi ismi verebiliriz.

Aşağıda yer alan Tablo 2, belli başlı değişkenlerde kümeler arasındaki farkları göstermektedir. Öncelikle cinsiyet dağılımına bakıldığında "İlımlı Muhafazakar" kümesi haricinde anlamlı bir fark gözlemlenmemiştir. Bir tek bu kümede erkeklerin oranı diğer kümelere kıyasla daha yüksektir (%46). Etnik köken söz konusu olduğunda, "Türk" yanıtları bütün kümelere yüksek oranda belirtilmişken, Kürt yanıtlarının Sol-kanat (%10) ve Ortanın Solu (%7) kümelerinde diğer kümelere kıyasla daha sık işaretlendiği görülmektedir.

Tablo 2. Dört Kümeli Modelin Demografik Değişkenlerle İlişkisi (tüm değerler % göstermektedir)

Değişken	Kategori	Küme 1	Küme 2	Küme 3	Küme 4
		Sol-kanat	Ortanın Solu	İlimli Muhafazakar	Muhafazakar
Cinsiyet	Kadın	64.1	63.3	54.3	67.7
	Erkek	35.9	36.7	45.7	32.3
Etnik Kimlik	Türk	77.5	82.6	89.9	84.1
	Kürt	10.2	7.2	3.9	4.6
	Arap	1.1	3.6	0.5	3.6
	Kafkas/Çerkez	3.7	1.4	3.4	2.6
Dindarlık Derecesi	Hiç Dindar Değil	66.3	52.5	18.8	17.9
	Orta Derece Dindar	25.1	36.7	54.3	47.7
	Çok Dindar	8.6	10.8	26.9	34.4
Dini İnanç Sistemi	Ateistim	21.9	12.3	3.4	5.1
	Tanrı'ya inanıyor ama bir dini tercih etmiyorum	24.6	26.1	9.6	10.8
	Müslümanım	34.2	49.3	82.7	81.0
	Agnostiğim	8.6	8.7	1.4	2.6
	Diğer	10.7	3.6	2.9	0.5
Yakın Hissedilen Parti	AK Parti	1.6	2.9	8.8	11.5
	CHP	17.6	19.3	24.0	15.6
	HDP	22.5	15.0	1.5	6.3
	MHP	2.1	3.6	7.4	5.2
	Kendimi ait hissettiğim bir parti yok	49.7	47.9	48.0	52.6
	Diğer	6.4	11.4	10.3	8.9
Siyasal Görüş	(1 Sol, 7 Sağ)	2.70	3.20	3.67	3.73
Belirtilen Siyasal Kimlik	Anarşist	3.7	0.7	0.5	1.0
	Apolitik	8.6	8.6	8.7	4.6
	İslamcı	1.1	4.3	6.8	11.8
	Kemalist	7.0	8.6	12.1	10.8
	Liberal	9.1	5.7	6.8	5.1
	Merkez sağ	0.5	1.4	1.9	1.5
	Muhafazakar Demokrat	1.6	2.1	4.9	4.6
	Sosyal Demokrat	13.4	12.1	9.2	6.7
	Sosyalist	13.4	7.9	3.4	5.1
	Ülkücü	0.5	0.7	2.9	1.5
	İdeoloji yok	38.0	42.9	36.4	42.6
	Diğer	3.2	5.0	6.3	%4.6

Analizimiz, küme üyeleri arasında dindarlık derecelerinin de fark ettiğini göstermektedir. Kendisini hiç dindar görmeyenlerin oranı Sol-kanat kümesinde %66, Ortanın Solu kümesinde %53 iken; Muhafazakar kümesindekilerin %34'ü, İlimli Muhafazakar kümesindekilerinse %27'si kendisini çok dindar olarak tanımlamaktadır. Dindarlık derecesi bu kümeler arasındaki farklılıkların en açık görüldüğü bir faktör olarak yorumlanabilir.

Keza, Muhafazakar ve İlimli Muhafazakar kümesinde dini kimlik olarak Müslümanlık (%81 ve %83 sırasıyla) benimsenmişken, Sol-kanat kümesinde Ateist ve Deistlerin oranı %45, Ortanın Solu kümesindeyse %38'dir. İstatistiksel anlamlılık taşıyan bu farkın da üzerinde durulmalıdır ($\chi^2 = 161.54$, $sd = 21$, $p < 0.01$).

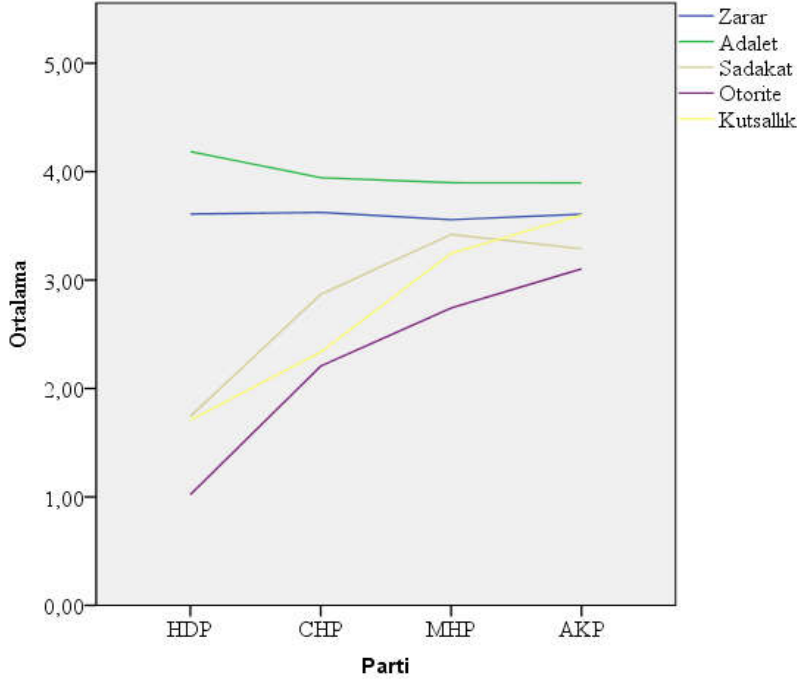
Siyasi parti tercihlerine geldiğimizde, her kümede iki katılımcıdan birinin kendisini herhangi bir siyasi partiye yakın hissetmediğini görüyoruz. Bu genel yabancılaşmanın haricinde kümeler arasında anlamlı farklar bulunmaktadır. Sol-kanat kümesinde HDP (%22) ve CHP (%18) ön plana çıkan partilerdir. Ortanın solu kümesinde sıralama değişmekte (CHP %19 ve HDP %15) ancak yine bu iki parti ön plana çıkmaktadır. Muhafazakar kümesindeyse CHP en yüksek oranda belirtilmiştir (%16) ancak AK Parti en yüksek oranda desteği %12 ile bu kümede almaktadır. İLİMLİ Muhafazakar kümesinde CHP'yi destekleyenlerin oranı %24'tür. AK Parti sempatanlarının oranı bu kümede %9, MHP'yi destekleyenlerin oranıysa %7'dir. Bu kümede HDP eğilimli olanların oranı sadece %1.4'tür, yani yoka yakındır. Bu durum Boğaziçi Üniversitesi öğrencilerinin liberal eğilimli olmasıyla açıklanabilir. Çünkü AKP ve MHP'ye kendini yakın hisseden 750 kişiden sadece 81 kişi'dir ve bu da örneklemin %11'ine karşılık gelmektedir. Bu yüzden buradaki analizler sadece Boğaziçi gibi liberal eğilimli bir öğrenci örnekleminin tutumlarını yansıtmaktadır.

Siyasal parti düzeyindeki farklılıklar katılımcıların kendilerini siyasal yelpazede konumlandırmalarında da görülmektedir. Sol-kanat kümesi en solda (2.7) yer alırken, Ortanın Solu kümesi merkezde (3.2), Muhafazakarlar ve İlimli Muhafazakarlar ise ortaya yakın konumlanmaktadır (sırasıyla 3.67 ve 3.70).

Son olarak kümeler arasındaki siyasal kimlik farklılaşmasına baktığımızda da bir farklılaşma görmekteyiz. Sol-kanat kümesinde öne çıkan kimlikler "sosyal demokrat" ve "sosyalistler" iken, Ortanın Solu arasında "sosyal demokratların" oranı %13'e kadar çıkmaktadır. Muhafazakar kümesindeki katılımcıların en fazla belirttiği kimlik "İslamcılık" (%12) iken, bu kümede %11'lik bir oranda "Kemalist" tercihi rastlanması ilginçtir. İlimli Muhafazakar kümesinde en fazla belirtilen kimliğin %12 ile "Kemalist" olması; ilerici bir ideoloji olarak görülen Kemalizm'in de muhafazakar unsurlar içerdiğini göstermektedir. Bu açıdan ATK yaklaşımı basit bir ilerici-gerici ayrımının ötesinde bir fikir verebilmesi açısından değerlidir.

Partiler ve Ahlaki Temeller

Örnekleme birçok farklı partiye oy vereceğini beyan eden katılımcılar olmasına rağmen düşük örneklem büyüklükleri dolayısıyla analizlere dahil edilmemişlerdir. Bunun yerine mecliste şu an var olan 4 parti sempatanlarının ahlaki temellerdeki farklılıkları incelenmiştir (AKP = 47, CHP = 139, HDP = 78, MHP = 47). Sonuçlar Şekil 3'de görülebilir[†].

Şekil 3. Partiler ve Ahlaki Temeller

Çıkan sonuçlar Zarar boyutunda gruplar arası farklılık olmadığını ancak Adalette anlamlı bir farklılık olduğunu söylemektedir ($p = .007$). Yapılan post-hoc testi sonucunda sadece HDP'yle AKP arasındaki farklılığın anlamlı olduğu görülmüştür. HDP seçmenleri Adalette AKP seçmeninden daha çok önem vermektedirler. Sadakatte ise yine anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p < .001$). AKP ve MHP birbirinden farklılaşmazken, ikisi de hem CHP hem de HDP'den anlamlı olarak daha yüksek skorlar almışlardır (bütün p 'ler $< .034$). HDP'yle CHP ise kendi aralarında farklılaşmıştır ($p < .001$). HDP seçmeni CHP seçmenine göre daha düşük Sadakat puanı rapor etmektedir. Otoritede ise yine gruplar arası anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Sadakatteki bulgulara paralel bir şekilde, AKP MHP'yle ayrışmazken, iki grup da CHP ve HDP'yle ayrışmış (bütün p 'ler $< .01$), HDP ve CHP grupları da kendi aralarında ayrışmışlardır ($p < .001$). Kutsallıkta da benzer bulgular bulunmuş ve AKP'yle MHP kendi aralarında ayrışmazlarken her

[†] Tüm analizlerde Tukey HSD post-hoc testi kullanılmıştır.

ikisi de hem CHP hem de HDP'yle ayrılmışlardır (bütün p 'ler $< .001$). CHP ve HDP kendi aralarında da ayrılmıştır ($p < .001$). Dolayısıyla bulgular HDP seçmeninin Bağlanım ilkelerinde tüm partilerden ayrıştığını ve en düşük Bağlanım skoruna sahip olduğunu göstermektedir. CHP'nin de diğer üç partiden ayrılarak ortanın solunda kendine has bir yere sahip olduğu görülmektedir. AKP ve MHP ise kendi aralarında ayrılmayarak Bağlanım ilkeleri açısından benzer profillere sahip olduklarını göstermektedirler. Adalette ise HDP sadece AKP'den anlamlı şekilde ayrılmıştır.

Sonuç

Bu araştırmada büyük bir öğrenci örnekleminde ahlaki temellere göre politik ideolojileri ayrıştırıp ayrıştırılamayacağımızı kümeleme analizi yöntemiyle test ettik. İlk olarak algoritma 2'li bir küme sundu ve ilk küme sol-kanada karşılık gelirken, 2. küme sağ-kanada karşılık geldi ve parti tercihlerinden çeşitli demografiklere kadar bu kümeler analiz edilerek literatüre uyumlu sonuçlar elde edildi. Daha sonra Türkiye'deki politik durum da hesaba katılarak algoritmayı 4 küme çıkaracak şekilde zorlayarak 4 kümeli bir modelin politik ideolojileri ne şekilde temsil edeceğini merak ettik. Çıkan sonuçlar Sol-kanat, Ortanın Solu, İlimli Muhafazakarlar ve Muhafazakarlar şeklinde adlandırabileceğimiz 4 ayrı küme olduğuna işaret etti ancak kümelerin demografiklerle olan ilişkisi 4'lü modelin çok kullanılabilir olmadığını gösterdi. Son olarak şu anda mecliste bulunan 4 büyük partinin seçmenlerinin ahlaki temeller açısından ayrışıp ayrışmadığı incelendi ve HDP seçmenlerinin Bağlanım puanlarının en düşük ve Bireyselleştirici puanlarının da en yüksek olması sebebiyle diğer partilere göre en solda kendilerine yer buldukları görüldü. CHP ise HDP'den anlamlı şekilde daha yüksek ama AKP ve MHP'den ise anlamlı şekilde daha düşük Bağlanım puanlarıyla ortanın solunda kendine yer bulmaktadır. AKP ve MHP ise Bağlanım puanları açısından birbirlerinden ayrılmamaktadır. Aynı zamanda Bağlanım puanı olarak en yüksek puana sahip olmaları dolayısıyla sağ-kanatta kendilerine yer bulmaktadırlar. Son olarak politik ve dini yönelime göre ahlaki temellerin farklılaşıp farklılaşmadığını korelasyonel olarak inceledik ve sağ-kanat politik yönelim adaletle negatif, bağlanım ilkeleriyle pozitif ilişki gösterirken, dini yönelim zararlar ve bağlanım ilkeleriyle pozitif ilişki göstermektedir. Bu bulgular Türkiye'de yapılan geçmiş bazı araştırmalarla tutarlı sonuçlar içermektedir (Yılmaz vd., 2016a, 2016b).

Amerikan literatüründe muhafazakarlıkla Bağlanım ilkeleri pozitif ilişki göstermekte ancak Bireyselleştirici ilkelerle politik ideolojiler arasında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır (Graham ve ark., 2013). Dolayısıyla adalet boyutu ve sağ-kanat politik yönelim arasındaki negatif ilişkiyle, HDP ve AKP seçmenlerinin adaletle verdikleri önemde ayrışmaları bulguları literatüre ters görünmektedir. Ancak bu bulgu Türkiye'de daha önce bu konuda yapılan çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Örneğin, ATÖ'nün standardizasyon çalışmasında sağ-kanat politik yönelim adaletle negatif ilişki gösterirken, Bağlanım ilkeleriyle pozitif ilişki göstermektedir (Yılmaz ve ark., 2016a). Farklı ideolojiler

ve partiler arasındaki farkların ayırtaç işlevi (*discriminant function*) analizi yöntemiyle incelendiği başka bir çalışmada ise (Yılmaz ve ark., 2016b) politik yönelim adaletle negatif, bağlanım boyutlarından otorite ve kutsallıkla ise pozitif ilişki göstermektedir. Ancak sadakatle politik yönelim arasında geçmiş araştırmaların tersine anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Dolayısıyla Türkiye’de de sadakat boyutunda farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır ancak diğer bulgular üç çalışmada da ortaktır. Türkiye’ye özgü olduğu gözükken politik yönelim-adalet boyutu ilişkisi bulgusu ileriki araştırmalar tarafından derinlemesine incelenmelidir.

Hiç kuşkusuz bu araştırmanın üniversite örnekleme, Türkiye’deki büyük resme dair bir perspektif sunmaya çalışmaktadır ancak politika gibi karmaşık bir konuda görece küçük örneklem sayılarıyla gerçekleştirilen bu tür çalışmalara genellenebilirlik açısından kuşkuyla yaklaşılmalıdır. İleriki araştırmalar, Türkiye nüfusunu temsil eden daha büyük bir örnekleme bu tür ilişkileri incelemeli ve ayrıca Türkiye’ye özgü olduğu gözükken ve literatürle uyumlu olmayan bazı meselelere özellikle eğilmelidir. Örneğin, parti seçmenlerinin Jost, Glaser, Kruglanski ve Sulloway’in (2003) kültürden bağımsız olarak tanımladıkları iki özellik olan eşitliğe karşıtlık ve değişime direnme boyutlarında nasıl özelliklere sahip oldukları ve temel kişilik özellikleri ve temel düşünme stilleri (analitik/sezgisel) açısından da farklı olup olmadıkları ileriki araştırmaların incelemesi gereken konulardan bazılarıdır (ayrıca bkz. Yılmaz ve Sarıbay, 2016).

Kaynakça

- Darley, J. M. ve Shultz, T. R. (1990). Moral rules: Their content and acquisition. *Annual Review of Psychology*, 41, 525-556.
- Graham, J., Haidt, J. ve Nosek, B. A. (2009). Liberals and conservatives rely on different sets of moral foundations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96, 1029-1046.
- Graham, J., Nosek, B. A., Haidt, J., Iyer, R., Koleva, S. ve Ditto, P. H. (2011). Mapping the moral domain. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101, 366-385.
- Graham, J., Haidt, J., Koleva, S., Motyl, M., Iyer, R., Wojcik, S. ve Ditto, P. H. (2013). Moral foundations theory: The pragmatic validity of moral pluralism. *Advances in Experimental Social Psychology*, 47, 55-130.
- Haidt, J., S.H. Koller ve M.G. Dias. (1993). Affect, culture, and morality, or is it wrong to eat your dog? *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 613-628.
- Haidt, J. (2007). The new synthesis in moral psychology. *Science*, 316(5827), 998-1002.
- Haidt, J., Graham, J. ve Joseph, C. (2009). Above and below left-right: Ideological narratives and moral foundations. *Psychological Inquiry*, 20(2-3), 110-119.
- Henrich, J., Heine, S. J. ve Norenzayan, A. (2010). The weirdest people in the world? *Behavioral and Brain Sciences*, 33, 61-83.
- Jost, J. T., Glaser, J., Kruglanski, A. W. ve Sulloway, F. J. (2003). Political conservatism as motivated social cognition. *Psychological Bulletin*, 129(3), 339-375.
- Kohlberg, L. (1969). *Stage and sequence: The cognitive-developmental approach to socialization*. New York: Rand McNally.
- Küçükler, A. (2007). *Gençlerin siyasal ve kültürel tutumları -Ankara örneği-*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

- Shweder, R. A., Much, N. C., Mahapatra, M. ve Park, L. (1997). The “big three” of morality (autonomy, community, and divinity), and the “big three” explanations of suffering. A. Brandt ve P. Rozin, (Ed.), *Morality and health* içinde (119-169). New York, NY: Routledge.
- Yılmaz, O., Harma, M. Bahçekapılı, H. G. ve Cesur, S. (2016a). Validation of the moral foundations questionnaire in Turkey and its relation to cultural schemas of individualism and collectivism. *Personality and Individual Differences*, 99, 149-154.
- Yılmaz, O., Sarıbay, S. A., Bahçekapılı, H. G. ve Harma, M. (2016b). Political orientations, ideological self-categorizations, party preferences, and moral foundations of young Turkish voters. *Turkish Studies*. DOI: 10.1080/14683849.2016.1221312.
- Yılmaz, O. ve Sarıbay, S. A. (2016). An attempt to clarify the link between cognitive style and political ideology: A non-western replication and extension. *Judgment and Decision Making*, 11(3), 287-300.